

УДК 639.215.2:612.38:(546.46+546.47)

В.О. ХОМЕНЧУК, В.Я. БИЯК, С.Р. СІМЧУК, Ю.І. СЕНИК, О.О. РАБЧЕНЮК,
В.З. КУРАНТ

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027

ОСОБЛИВОСТІ ПОГЛИНАННЯ ІОНІВ ЦИНКУ ТА КАДМІЮ КИШЕЧНИКОМ КОРОПА

Досліджено поглинання іонів цинку та кадмію в клітинах переднього та середнього відділів кишечника коропа *Syrphus carpio* L. Показано, що транспорт іонів Zn^{2+} та Cd^{2+} через мембрани ентероцитів коропа є регульованим процесом. Адаптація риб до дії іонів важких металів значною мірою модулює їх поглинання кишковим епітелієм.

Ключові слова: адаптація, короп, транспорт, кишечник, цинк, кадмій

Зростання вмісту важких металів в водному середовищі призводить до надмірного акумулювання їх водними організмами та порушення нормального функціонування метаболічних систем у гідробіонтів. Токсичність іонів важких металів може модулюватись температурою, рН середовища, іонною силою розчину, присутністю хелатуючих агентів тощо [3].

Проникнення вищевказаних токсикантів в організм риб характеризується складними механізмами регуляції і потребує детального вивчення. Крім того, відомо, що організм має здатність адаптуватись до дії іонів металів та регулювати кількість їх надходження [7].

Тому метою роботи було вивчення проникнення іонів цинку та кадмію через апікальну мембрану ізольованих передньої та середньої частини кишечника адаптованих до даних металів та неадаптованих риб.

Матеріал і методи досліджень

Дослідження проведено на коропах *Syrphus carpio* L. дворічного віку масою 250-300 г. Дослідних риб виловлювали траловим методом з ставків Тернопільського рибкомбінату, урочище Залісці.

З метою вивчення впливу іонів важких металів на їх транспорт, риб аклімували протягом 14 днів до Zn^{2+} та Cd^{2+} . Даний період вважається достатнім для формування адаптивної відповіді організму до дії вищевказаних токсикантів [4].

Було проведено 2 серії досліджень. У першій – на піддослідних рибках вивчався вплив іонів цинку в концентраціях 0,5 та 2 рибогосподарських гранично-допустимих концентрацій (ГДК) [1]. Іони металу вносили у вигляді сульфату. Друга серія досліджень була проведена з метою адаптації риб до дії іонів кадмію, які були внесені у вигляді хлориду в концентраціях, що відповідали 0,5 та 2 рибогосподарським ГДК [1].

Після 14 денної аклімації риб забивали, на холоді відбирали передню і середню частини кишечника та *in vitro* досліджували концентраційну (0,05, 0,1, 0,5, 1, 2, 3 та 5 мг/дм³) залежність проникнення Zn^{2+} та Cd^{2+} в клітинах кишечника адаптованих та неадаптованих (контрольних) риб. Температура середовища інкубації становила 18 ± 2 °C; час – 30 хв. Як інкубаційне середовище використано розчин Рінгера для холоднокровних. Співвідношення маси тканини до об'єму досліджуваного розчину становило 1:10. Після інкубації кишечник промивали 3 рази чистим розчином Рінгера. Рівень накопичення металів визначали як різницю між вмістом металів в контрольній (без додавання іонів металу) та дослідній групах.

Для визначення вмісту цинку та кадмію в кишечнику останні спалювали в перегнаній нітратній кислоті у співвідношенні 1:5 (маса: об'єм). Вміст металів в усіх дослідженнях визначали на атомно-абсорбційному спектрофотометрі С-115 і виражали в мкг на г вологої тканини. Всі одержані дані оброблено статистично [2].

Результати досліджень та їх обговорення

Особливості поглинання іонів цинку кишечником коропа

Аналіз концентраційної залежності поглинання іонів цинку клітинами переднього відділу кишечника показує, що в діапазоні концентрацій 0,05-0,5 мг/дм³ як в неадаптованих, так і адаптованих до 0,5 ГДК іонів металу риб кількість зв'язаного цинку залишається практично незмінною і знаходиться в межах 9-15 мкг/мг тканини (Рис. 1а). Подальше збільшення іонів Zn^{2+} в середовищі інкубації призводить до лінійного зростання кількості акумульованого металу. Слід

відмітити практично однаковий профіль графіків поглинання та кількості акумульованого цинку у кишечнику риб контрольної та дослідної груп.

У риб адаптованих до 2 ГДК іонів цинку профіль кривої поглинання має подібний характер (Рис.1б). В інтервалі концентрацій від 0,05 до 1 мг/дм³ кількість сорбованого металу переднім відділом кишечника збільшується незначно - від 10 до 20 мкг на г вологої тканини, після чого кількість Zn²⁺ лінійно зростає досягаючи максимуму при 5 мг/ дм³ [Zn²⁺] в середовищі інкубації. Слід відмітити, що кількість поглинутого металу кишечником у риб адаптованих до 2 ГДК цинку нижча у концентраційному діапазоні 1-5 мг/дм³ порівняно з контрольною групою, що, очевидно, є наслідком структурних перебудов клітин кишкового епітелію дослідних риб.

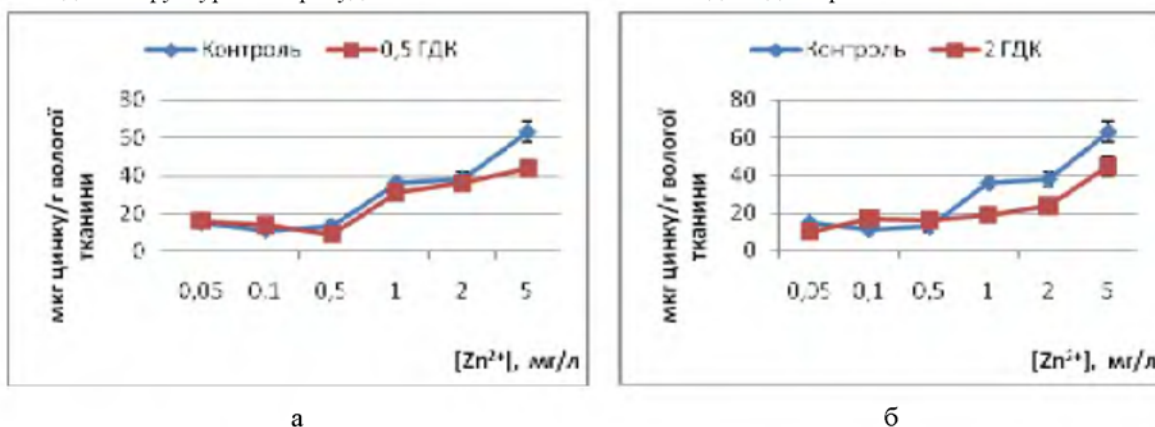

Рис. 1. Вплив адаптації риб до дії 0,5 (а) та 2 (б) ГДК цинку на поглинання Zn²⁺ переднім відділом кишечника коропа

Можна припустити, що поряд із зміною структури мембран проходить синтез нових ізоформ мембранних переносників, які володіють меншою спорідненістю до іонів цинку [7].

Аналіз результатів щодо зв'язування іонів цинку середнім відділом кишечника коропа показав, що в контрольній групі риб має місце пряма залежність між концентрацією цинку в середовищі інкубації та кількістю поглинутого середнім відділом кишечника коропа металу (Рис. 2а). Ефекту насичення в даному концентраційному діапазоні відмічено не було, а кількість акумульованого цинку, із збільшенням іонів металу у середовищі інкубації, зростала від 5 до 50 мкг/мг вологої тканини. У адаптованих до 0,5 ГДК іонів цинку риб крива поглинання його ентероцитами коропа характеризується ефектом насичення в інтервалі концентрацій 0,1-0,5 мг/ дм³, після чого кількість зв'язаного металу лінійно зростала досягаючи максимуму за 5 мг/л цинку в середовищі інкубації. Окрім того в концентраційному інтервалі 0,5-5 мг/ дм³ кількість поглинутого цинку клітинами середнього відділу кишечника є меншою у риб адаптованих до 0,5 ГДК металу порівняно з контрольною групою. Очевидно, дане явище є наслідком структурних змін як клітин в цілому, так і їх мембран, обумовлених дією підвищених концентрацій металу. Дана гіпотеза підтверджується літературними даними. Так, за дії 2,4 мкмоль/ дм³ іонів міді на *Oncorhynchus mikiss*, було виявлено нові субпопуляції зябрового епітелію, як спосіб обмеження надходження металу в організм [5].

У риб адаптованих при 2 ГДК іонів цинку характер залежності поглинання Zn²⁺ від їх концентрації кишечником дещо відмінний від групи риб аклімованих при 0,5 ГДК (Рис. 2б). Дослідження показують, що кількість поглинутого металу у даній групі риб лише за інкубації при 2 та 5 мг/л є нижчим порівняно з контрольною групою риб. Відмічено нелінійний характер сорбції іонів цинку з максимумом при 1 та 5 мг/ дм³. Відомо що системи синтезу мембран є надзвичайно чутливими до дії високих концентрацій важких металів [9]. За дії допорогової концентрації іонів цинку організм ще в змозі адаптуватися до токсиканта, тоді як сублетальні його концентрації, очевидно, призводять до деструктивних змін як її ліпідного так і білкового компонента мембран. Виходячи з результатів досліджень, можна стверджувати, що адаптація риб до іонів цинку забезпечує зростання рівня регуляції надходження металу не тільки за рахунок базолатеральної, як вказується в дослідженнях [6], але і апікальної мембрани кишечника коропа.

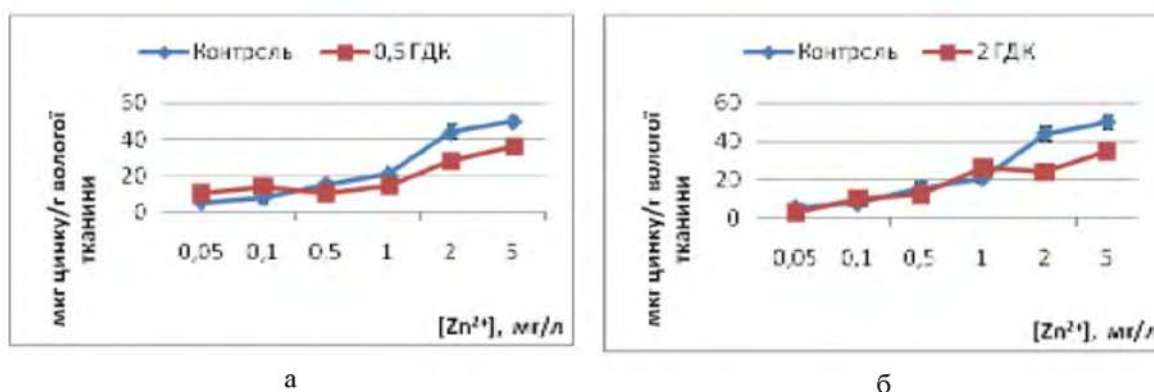

Рис. 2. Вплив адаптації риб до дії 0,5 (а) та 2 (б) ГДК цинку на поглинання Zn^{2+} середнім відділом кишечника коропа

Особливості поглинання іонів кадмію кишечника коропа

Графік залежності проникнення іонів кадмію від їх концентрації в середовищі інкубації ентероцитами переднього відділу кишечника як у контрольних, так і адаптованих до дії 0,5 ГДК, риб має подібний профіль (Рис. 3а). При цьому відмічено лінійну залежність між концентрацією металу в середовищі інкубації та кількістю поглинутого металу без ефекту насичення. Це свідчить про концентраційнозалежний характер проникнення іонів кадмію через мембрани. Очевидно, проникнення важких металів проходить шляхом полегшеної дифузії, і кількість поглинутого металу прямо пропорційна градієнту концентрацій токсиканта. Разом з тим, слід відмітити меншу кількість акумульованого металу у кишечнику адаптованих риб порівняно з контролем.

Поглинання іонів Cd^{2+} у кишечнику коропів адаптованих до 2 ГДК має подібний характер з рибами адаптованими за дії допорогових концентрацій (Рис. 3б).

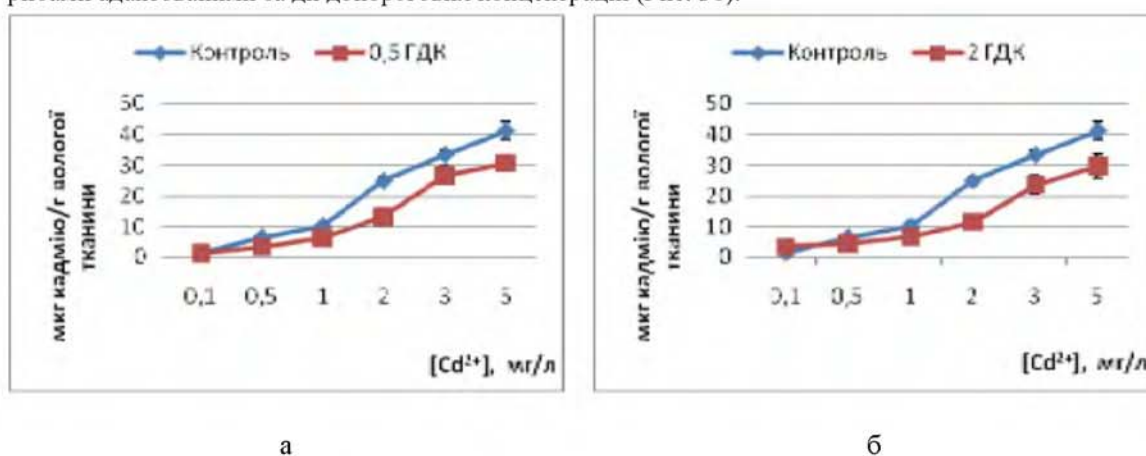

Рис. 3. Вплив адаптації риб до дії 0,5 (а) та 2 ГДК (б) кадмію на поглинання Cd^{2+} переднім відділом кишечника коропа

Аналіз результатів накопичення іонів кадмію клітинами середнього відділу кишечника в адаптованих групах риб (0,5 та 2 ГДК), показує подібний профіль кривих в інтервалі концентрацій 0,1 - 2 мг/ $дм^3$ у середовищі інкубації (Рис. 4а,б). Разом з тим, характер кривих поглинання дослідних груп риб є відмінний від контрольних. Слід відмітити, що при аклімації риб до підвищених концентрацій іонів металу їх резистентність до дії токсиканта значною мірою зростає, про що говорить значне зменшення кількості сорбованого металу. З однієї сторони це можна трактувати структурно-функціональними змінами клітинної оболонки в процесі адаптації кишкового епітелію до підвищених концентрацій іонів, а з іншої ефектом ослизнення характерним для граничних епітеліальних тканин [8].

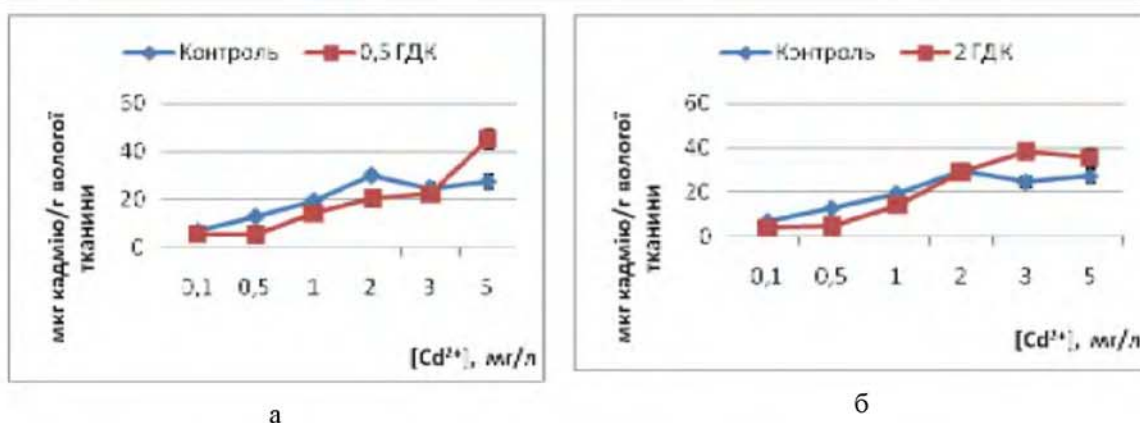

Рис. 4. Вплив адаптації до дії 0,5 (а) та 2 (б) ГДК кадмію на поглинання Cd^{2+} середнім відділом кишечника коропа

Разом з тим, крива поглинання іонів кадмію контрольних риб та риб адаптованих до 2 ГДК металу характеризуються ефектом насичення в концентраційному інтервалі 3-5 мг/дм³, що говорить про високий рівень регуляції надходження металу середнім відділом кишечника риб.

Висновки

Поглинання іонів цинку та кадмію клітинами переднього та середнього відділів коропа є концентраційнозалежним та до певної межі регульованим процесом. Адаптація риб до дії іонів важких металів значною мірою модулює їх проникнення у організм риб через кишечник.

1. *Беспамятнов Г.П.* Предельно допустимые концентрации химических веществ в окружающей среде. Справочник / Г.П.Беспамятнов, Ю.А. Кротов – Л.: Химия, 1985. – 304 с.
2. *Лакин Г.Ф.* Биометрия: Учебное пособие для биол. спец. вузов. 4-е изд., перераб. и доп. / Г.Ф. Лакин – М.: Высш. шк., 1990. – 352 с.
3. *Мур Дж. В.* Тяжёлые металлы в природных водах. Контроль и оценка влияния / Мур Дж., Рамамурти С. – М.: Мир, 1987. – 288 с.
4. *Хлебович В.В.* Акклимация животных организмов / В.В. Хлебович – Л.: Наука, 1981. – 135с.
5. *Dang Z.C.* Effects of copper on cortisol receptor and metallothionein expression in gills of *Oncorhynchus mykiss* / Z.C. Dang, G. Flik, B. Ducouret// *Aquat. Toxicol.* – 2000. – Vol. 51, N 1. – P. 45-54.
6. *Grosell M.* Cu uptake, metabolism and elimination in fed and starved European eels (*Anguilla anguilla*) during adaptation to water-borne Cu exposure / H.J.M. Grosell H.J.M., H.J.M. Hansena, P. Rosenkilde// *Comp. Biochem. Physiol.* – 1998. – Vol. 120C, N 2. – P. 295-301.
7. *Hogstrand C.* Ca²⁺ versus Zn²⁺ transport in the gills of freshwater rainbow trout and the cost of adaptation to waterborne Zn²⁺ / C. Hogstrand, S.D. Reid, C.M. Wood// *J. Exp. Biol.* – 1995. – Vol. 198. –P. 337-348.
8. *Mallat J.* Fish gill structural changes induced by toxicants and other irritants: a statistical review /J. Mallat // *Can. J. Fish Aquat. Sci.* – 1985. – Vol. 42. – P. 630-648.
9. *Satyavathi C.* Inhibition of Na⁺, K⁺-ATP-ase in *Penaeus indicus* postlarvae by lead / C. Satyavathi, Y.P. Rao// *Comp. Biochem. Physiol.* – 2001. - Vol. 127C, N 1. – P. 11-22.

В.О. Хоменчук, В.Я. Бияк, С.Р. Симчук, Ю.И. Сенник, Е.А. Рабченко, В.З. Курант

Тернопольский национальный педагогический университет им. Владимира Гнатюка, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПОГЛОЩЕНИЯ ИОНОВ ЦИНКА И КАДМИЯ КИШЕЧНИКОМ КАРПА

Исследовано поглощение ионов цинка и кадмия в клетках переднего и среднего отделов кишечника карпа *Syrpinus carpio* L. Показано, что транспорт ионов Zn^{2+} и Cd^{2+} через мембраны энтероцитов карпа является регулируемым процессом. Адаптация рыб к действию ионов тяжелых металлов в значительной степени модулирует их поглощение кишечным эпителием.

Ключевые слова: адаптация, карп, транспорт, кишечник, цинк, кадмий

V.O. Khomenchuk, V.Ya. Byyak, S.R. Simchuk, Yu.I. Senik, O.O. Rabchenyuk, V.Z. Kurant
Ternopil National Volodymir Hnatiuk Pedagogical University, Ukraine

ABSORPTION OF IONS OF ZINC AND CADMIUM BY INTESTINE OF CARP

Absorption of ions of zinc and cadmium in intestine of *Cyprinus carpio* L. was studied. Transport of ions of Zn^{2+} and Cd^{2+} through the membranes of enterocytes of carp is regulated process. Adaptation of fish to the action of ions of heavy metals to modulates their absorption an intestinal epithelium.

Key words: adaptation, carp, transport, intestine, zinc, cadmium

УДК (574.5 (28): 581.1)001.891.7

К.М. ЦАПЛІНА

Інститут гідробіології НАН України
пр-т Героїв Сталінграда, 12, Київ 04210

**ПРОДУКЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИЩИХ ВОДЯНИХ РОСЛИН
КИЇВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО ЕКОСИСТЕМИ**

Встановлені продукційні характеристики вищих водяних рослин різних екологічних груп у Київському водосховищі. Найбільшу кількість органічної речовини продукують вищі водяні рослини у водосховищно-річковому районі (72,2% всієї продукції).

Ключові слова: продукційні характеристики, вища водяна рослинність, Київське водосховище

Однією з основних задач лімнологічних досліджень є складання біотичного балансу водойми. Тому продукційні характеристики вищої водяної рослинності як одного з основних компонентів біоти водосховищ постійно знаходяться в полі зору дослідників. Київське водосховище – головне у каскаді Дніпровських водосховищ і має найбільші за площею мілководні ділянки (314 км²), що займають 34% водного дзеркала [1, 6]. Як відомо з літературних джерел [1, 4, 6], основні масиви заростей вищих водяних рослин розташовані у верхній частині водосховища. Згідно останніх даних (1989) площі заростей досягали 132 км², запаси рослинності – 106 тис. т сухої маси.

Метою роботи було встановити продукційні характеристики вищих водяних рослин різних екологічних груп Київського водосховища в цілому та його окремих районів.

Матеріал і методи досліджень

Проведено геоботанічні дослідження на Київському водосховищі з (2007–2009 рр.) за методиками В.М. Катанської [2, 3]. Визначались площі заростей вищих водяних рослин різних екологічних груп, фітомасу з 1м². У однорідних і суцільних заростях укоси були зібрані з 0,25 м².

Здійснено картування Київського водосховища, його мілководних частин та зарослих вищою водяною рослинністю ділянок загальноприйнятими методами [2, 3, 7]. Річну продукцію розраховували, використовуючи коефіцієнт 1,1 [4].

Продукцію органічної речовини вищих водяних рослин розраховували в одиницях органічного вуглецю. Для балансових досліджень водосховища фітомасу та продукцію переводили у ккал, враховуючи, що 1 г вуглецю відповідає 10 ккал [5]. Розрахунки фітомаси та продукції вищих водяних рослин здійснювали як для водосховищу в цілому, так і для його окремих районів.

Результати досліджень та їх обговорення

В основі геоботанічного районування Київського водосховища лежить принцип розподілу мілководної зони на 3 райони: річковий, водосховищно-річковий та водосховищний [4]. Річковий район характеризується переважаанням річкових умов і має 59,8 км² площі мілководь (16,3% площі водосховища в цілому). Для нього характерні масиви заплавних островів та підтоплення в межах центральної і прируслової зон заплави. Площі заростей складають 8,4% від площі мілководь водосховища. З них на повітряно-водну припадає 19,2 км², площі рослин з плаваючим листям становлять 5,6 км², занурені рослини займають площі 1,6 км².

Нині тут реєструються рослинні комплекси, що наявні у заплавних водоймах. Переважають зарості очерета звичайного, масиви заростей рогозу вузьколистого. Найбільшу фітомасу має рогіз